

*Forgács Tünde***A víz gyógyító szerepe a hippokratési corpusban**

Az ember mindig a víz közelében élt, már egészen a korai időktől kezdve. Amikor a vándorló életmódot felváltotta a helyhez kötött földművelés, forradalmi változás ment végbe az ember és a víz kapcsolatában. Ez kb. 10 ezer évvel ezelőtt következett be. A letelepedett életmód azonban magában hordozta a víz nagyobb fokú szennyeződését is. Ez pedig komoly egészségügyi gondot okozott az embereknek. Kialakultak az ún. „vízibetegségek”, mint a diszenteria (vérhas),¹ és a diarhea² (hasmenés), amelyek, jelentős mértékű pusztítást okoztak a lakosság körében. Ezek leginkább a több ezer embert magában foglaló településekre voltak jellemzők.³

Az ókori ember számára már nyilvánvaló volt a víz tisztaságának fontossága. Tudták, hogy ez feltétele az egészségnek. A krotóni Alkmaion volt az első görög orvos, aki megfogalmazta a víz egészségre gyakorolt hatását: „*A betegség külső okokból is származhat: a víz minőségéből, a helyi környezetből, a munkából vagy a kimerültségből.*”⁴

A Kr. e. 5. századot követően jelentős változás következett be a görög orvosok szemléletében, ami a betegségek okait illeti. Hippokratés azt tanította, hogy a gyógyulás alapfeltétele a természet (physis). Így a természet illetve a külső környezet minél alaposabb megismerésére törekedett.

A hippokratési corpus számos művében olvashatunk a víz tulajdonságairól és használatáról. Két művet kell megemlítenünk, amelyekben a víz a leginkább kerül a tárgyalás középpontjába. Ez *A levegőről, a vizekről és a helyekről*, és *A folyadékok használatáról*.

Az előbbi túlhalad az orvostudomány keretein és kitér más területekre is, mint a földrajzi és meteorológiai viszonyok, a filozófia, és a néprajz. Az ebben megfogalmazott gondolatok nagyon meghatározók voltak az ókorban és a korai újkorban (milieu-elmélet).

1 Ez valójában tünet és nem betegség.

2 Vagy diarrhoea.

3 Heikki S. Vuorinen, 2006, 437.

4 Uo.

A mű egy olyan leírással kezdődik, amely bemutatja azokat a tényezőket, amelyekre egy ismeretlen városba érkező orvosnak figyelnie kell, mint pl. a széljárás, a város fekvése, a föld minősége, és nem utolsósorban a víz tulajdonságai, „*ahogyan ugyanis ízükben és súlyukban különböznek, úgy mindegyiknek a hatása is nagyon különböző*”⁵ – írja Hippokratés. A vidékek közötti különbségről Platón is ír, aki jól ismerte a hippokratészi orvoslást, és a környezet egészségre gyakorolt hatásait is. A *Törvények* című művében több természeti tényezőt vesz figyelembe: „*Némelyik vidék [...] a különféle szelek és a Nap melegének hatása által különbözik a többitől és van hatással az emberek sorsára, a másik meg vízei által, a harmadik pedig a földből növő terményei által [...]*.”⁶

A *Levegőről, a vizekről és a helyekről* című mű további része már nemcsak a külső környezetet, hanem az adott területre jellemző természeti jelenségek gyógyító erejét is elemzi. A vízről szóló részben, annak igen sokrétű gyógyászati alkalmazásáról olvashatunk, amely összevethető a hippokratészi corpus többi művében megfogalmazott eljárásokkal, illetve más szerzők gondolataival is.

Az ókorban az ízetlen, hideg, szagtalan és a színtelen vizet tekintették a legjobbnak, az álló- és mocsaras vizektől pedig igyekeztek tartózkodni.⁷ Ez az elmélet általános volt, amit Palladius Rutilius Aemilianus a *Földművelésről* című művében meg is fogalmazott.⁸ Hippokratés szerint a legjobb vizek a magas vidékekről és a földes dombokból származnak.⁹ Ezek édesek és tiszták. „*Amelyek viszont sósak, nem lágyulók és kemények, azok egyikét sem jó inni.*”¹¹ Aki viszont egészséges, annak teljesen mindegy, hogy milyen vizet fogyaszt.¹² Gyakoriak voltak a vízibetegségek. E fogalom a szennyezett víz által okozott fertőzőes megbetegedések gyűjtőneve. A szennyezett víz ivása bélelzáródást okoz, nagymennyiségű állott esővíz fogyasztása pedig akár vízkórhoz is vezethet.¹³ A férfiaknál értágulást, és a lábszár elfekélyesedését,¹⁴ nőknél pedig daganatokat okoz illetve fehérfolyást idéz elő.¹⁵ A legveszélyesebb a méh vízibetegsége, ekkor ugyanis a nő nem képes teherbe esni.¹⁶

5 Hippokratés: De aere, aquis et locis 1.

6 Platón: Törvények 5. 747d. Ford. Kövendi Dénes.

7 A szennyezett víz (vagyis a szennyvíz) baktériumtartalma igen nagy. Tartalmaz féregpetéket, gyomorbélhuzam útján fertőző baktériumokat és vírusokat. Egyik fő veszélynek számít a szennyvízbe jutó széklet, a fekália. Dr. Dési Illés, 2001, 266–267.

8 Heikki S. Vuorinen, 2006, 439.

9 Hippokratés: De aere, aquis et locis 7.

10 A vizek keménysége az epe- és a vesekövek kialakulásához vezethet. Dr. Dési Illés, 2001, 264.

11 Hippokratés: De aere, aquis et locis 7.

12 Uo.

13 Uo.

14 Uo.

15 Uo.

16 Uo.

A vízfogyasztási szokások hirtelen megváltoztatásait igyekeztek elkerülni az ókorban. Az a nézet is elterjedt, hogy a más, illetve a többféle víz fogyasztása olyan megbetegedéshez vezet, mint az orbánc, vesebántalmak, görcsös vizelés, derékfájás, sérvek.¹⁷ A vízibetegségek sok esetben halálhoz is vezettek. Az ókorban magas volt a gyermekhalandóság. Ennek okát több esetben a víz által okozott fertőzés jelentette,¹⁸ ami főleg tízéves korig volt a legveszélyesebb. Ugyanakkor nem szabad megfeledkeznünk azokról az élőlényekről sem, amelyek természetüknél fogva vízhez kötöttek, hiszen ezek is lehetnek a betegség hordozói. Ilyenek a szúnyogok, amelyek igen széles körben terjesztették a maláriát, s ezzel komoly egészségügyi problémát okoztak.¹⁹

A görög társadalom és az államigazgatási struktúra nem volt képes arra, hogy megfelelően ellássa a közegészségügyet. Egy átlagos lakóhely vízellátása messze volt a tökéletestől. Kevés házban voltak meg a megfelelő feltételek a tisztálkodáshoz; értve ezalatt a fürdéshez szükséges berendezéseket, a füstmentes és burkolt területet valamint a bőséges vízellátást.²⁰

A vizet csak tiszta állapotában használták a betegségek kezelésére. Gyógyító hatását forrásainkban megvizsgálhatjuk a hőmérsékleti különbség alapján. Négy kategóriát jelölhetünk meg e kérdésben: hideg, meleg, langyos, forró.

A folyadékok használatáról című műben olvashatunk a hideg vízzel való gyógyításról. E szerint az „jó hatást gyakorol a test különböző részein kialakult vörös kiütések kezelésére.”²¹ Ezek a tünetek főleg olyan betegeknél mutathatók ki, akik lépmegnagyobbodásban szenvednek.²² Ugyanakkor előidézhethet bizonyos betegségeket is. Ilyen a tályogosodás,²³ de okozhat rángatózást és görcsöket is. Borogatás formájában „felszárítja az izzadságot, [és] tompítja a fájdalmat.”²⁴ Más, külsőleg történő kezelésnél szintén felhasználhatjuk a hideg vizet: ezek a meleg fürdőkben kialakult bőrtünetek, amelyek leginkább nőknél jellemzők. Abban az esetben alakulnak ki, „amikor is a menstruáció közvetlenül érintkezik a bőrrel, vagy amelynek oka a bőr irritációja, szúrós ruhanemű viselete, vagy izzadás.”²⁵ Italként fogyást idéz elő. Ezzel a tulajdonsággal rendelkezik a meleg víz is. De ezen felül „jó arra is, hogy [...] elősegítse a szövetek növekedését”, „a

17 Heikki S. Vuorinen, 2006, 439.

18 Az ivó- és fürdővíz eredetű járványok többféle módon kialakulhatnak, mint pl. fertőzött víz ivása, fertőzött vízzel öntözött zöldségfélék fogyasztása, illetve fürdés révén, mikor is a kórokozók a gyomor-bélhuzam vagy a kötőhártya közvetítésével juthatnak be a szervezetbe. Dr. Dési Illés, 2001, 264.

19 Heikki S. Vuorinen, 2006, 439.

20 Uo.

21 Hippokratés: De humidorum usu 6.

22 Uo.

23 Hippokratés: De aere, aquis et locis 4.

24 Hippokratés: De humidorum usu 6.

25 Uo.

fejre és a test egyéb részeire öntve segíti az alvást, csillapítja a rángatózást [és] a görcsöket.”²⁶

A hippokratési orvoslás gyakran alkalmazza a meleg- illetve a gőzfürdő használatát, pl., testi fáradtság, kimerültség,²⁷ orrdugulás,²⁸ hátsó phtisis,²⁹ sárgaság,³⁰ és izomláz³¹ esetében.

A langyos víz használta nem volt túl jellemző, általában nem tulajdonítottak neki jelentős gyógyító szerepet, bár néhány helyen előfordul a hippokratési corpusban, mint pl. *A terméketlen nőkről* című műben, ahol a havi tisztulás elmaradásának kezelésére ajánlják.³²

Hippokratés szerint „minden [...] alkalommal ismernünk kell a megfelelő hőmérsékletet,”³³ hogy az a legjobb legyen a betegnek. „A víz ártó vagy gyógyító hatásáról”³⁴ pedig tapasztalatok útján kell bizonyosságot szereznünk. A szerző a páciensnek jelentős szabadságot ad. Meggyőződése szerint „engedni kell, hogy a beteg döntse el, hogy számára milyen a megfelelő hőmérsékletű víz.”³⁵

A forró víz túlzott alkalmazásától óva int Hippokratés, gyakori használata ugyanis ártalmas, „hiszen elősegíti a szövetek és az izmok elernyedését, a reakcióképesség csökkenését, a vérzést és az eszméletvesztést.”³⁶ Vannak olyan esetek, amikor tilos a forró vízzel való gyógyítás. Ilyen, pl. a fagyott lábszár kezelése. Ebben az esetben a ráöntést végzőnek kell megállapítani a víz megfelelő hőmérsékletét.

A Nap energiájának jelentős részét elnyelik a tengerek, tavak és a folyók, aminek következtében nagy mennyiségű vízpára kerül a légkörbe, ahonnan pedig csapadék formájában hullik vissza a földre. A víznek ezt a típusát is használták. Ennek egyik formája tehát az esővíz, ami „a legkönnyebb, a legédesebb, a legfinomabb és legtisztább,”³⁷ ugyanakkor „a vizek közül ez poshad meg a leghamarabb, s rossz szaga van”³⁸ – írja Hippokratés. A hóból és jégből olvadt vizeket nem tartották alkalmasnak a fogyasztásra és a gyógyításra sem, mert felolvasztásuk során láthatóan szennyezettek voltak.

26 Uo. 1.

27 Hippokratés: De diaeta III, 73.

28 Hippokratés: De locis in homine VI, 11.

29 Uo., VI, 23.

30 Uo., VI, 28.

31 Hippokratés: De natura hominis 66, 4.

32 Hippokratés: De sterilibus 22, 234.

33 Hippokratés: De humidorum usu 1.

34 Uo.

35 Uo.

36 Uo.

37 Hippokratés: De aere, aquis et locis 8.

38 Uo.

Külön kategóriaként említeném meg a tengervíz használatát mind a külső, mind pedig a belső betegségek kezelésében. Használata igen jótékony többek között a „*viszkető és irritált bőr számára.*”³⁹ Gyógyítja és kiszárítja a sebeket, illetve megállítja a seb gennyesedését is. Leghatékonyabb, ha forrón alkalmazták. Ezt a gondolatot Dioskoridés is megerősíti; szerinte a forró tengervíz igen hatásos a gyomorgörcsök ellen, sőt mérgek ellenszere is. A skorpiók, mérges pókok, és a kígyók által okozott csípések és harapások kezelésére kitűnő. Viszont vannak olyan esetek, amikor használata kifejezetten káros, mint pl., horzsolásoknál és az égési sérüléseknél.⁴⁰ A nőgyógyászatban is alkalmazták a méh betegségeinek kezelésére gőzölés, illetve beöntés formájában.

A víz kitűnő oldószer, így nem csupán önmagában használták, hanem bizonyos anyagokat is keverték bele. Ezáltal módosíthatták a gyógyhatást, a gyógyító anyagok feloldásával pedig az orvos számára megkönnyítették a kezelést.

Ilyen volt például a szembetegségek gyógyítása. Ismert volt, hogy a szem – felépítéséből adódóan – tartalmaz vizet. Ez főleg a belső részekre vonatkozik, ahol különböző nyomelemek és molekulák keringését, illetve a szaruhártya nedvesen tartását teszi lehetővé a folyadék. A szaruhártya zömében fehérje rostokat és a kötőszövetek rugalmasságát biztosító, ún. kondroitin-szulfátot tartalmaz. A szem alsó szegmentumában található az üvegtest, amelynek a 90 %-át víz alkotja. A látószervünk védelmében a könnynek is fontos szerep jut: egyrészt védi és táplálja a szaruhártyát, másrészt pedig különböző élettani és kóros állapotokat fejez ki. E biológiai okok képezhetik hátterét annak a ténynek, miszerint a vízzel való szemgyógyítás eredménnyel járhat. A leggyakrabban a *kollyria* nevű szemvizet alkalmazták az ókorban.⁴¹ Ennek sűrűsége a gyógyítótól függött, ugyanis több anyagot tartalmazott, mint pl. szétdőrsölt kámfort, szalmiákot, kénsavas cinket és sáfrányt.⁴² Tehát a víz itt, mint oldóanyag funkcionált és ennek segítségével válhatott lehetővé az ún. szemfürösztés, amikor is a beteg szemét kimosták – remélve a fennálló szembaj elmúlását.

Igen elterjedt volt a vizes bor. A hétköznapi étrendben javasolták ennek fogyasztását, de különleges esetekben is, mint pl., a „*lefogyni vágyó [...] egyéneknek*”,⁴³ akiknek a hígított bor fogyasztása éhgyomorra volt ajánlott, de a sportolás után kiszáradt szervezet számára is ez volt a javaslat.⁴⁴ Phtisises (tüdőbajos) betegek kezelésénél szintén ez volt az előírás. A nőgyógyászatban nagyon gyak-

39 *Hippokratés*: De humidorum usu 3.

40 *Dioskoridés*: De materia medica V, 11, 2.

41 *Katsimpris I.*, Diamandopoulou-Drummond H., Diamandopoulos A., 2006, 300.

42 Más néven Collyrium astringens luteum. In.: *A Pallas nagy lexikona*, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. 1893-1897. In.: <http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/021/pc002147.html#10>

43 *Hippokratés*: De natura hominis 19, 4.

44 Uo. 22, 4. 47.

ran használták a vizet ebben a formában; méhelőreesés⁴⁵ vagy koraszülés⁴⁶ esetén.

A vízbe ecetet is keverték, amit lázcsillapítóként adtak a betegnek.⁴⁷ A porrátört növények vízben való feloldását leginkább a nőgyógyászatban használták. Ilyen növények voltak, pl. a myrtus,⁴⁸ a szurokfenyő és a pozsgásfü.⁴⁹

A vizet a félkemény alkotórészeket tartalmazó *kykeón*hoz is szívesen adták hozzá, mert az „*lehűt és tápláló*”.⁵⁰ Hűsítő hatással rendelkezik „*a vízben elkevert fehér liszt*”⁵¹ is. A méz vízzel való keverése jótékony a gyomor számára, mert „*nedvesít, és az epéseknek meghajítja a hasát; azok számára pedig, akiknek a természete hajlamos a gyulladásra, hasfogó*”⁵² – olvashatjuk *Az étrend* című mű második könyvében.

A víz az élet feltétele. Ám fogyasztása illetve használata számos betegség kialakulását segítheti elő, sőt halálhoz is vezethet, így a tiszta vizet igen nagy becsben tartották az ókorban. Az orvostudomány kihasználta e lételem sokféle alkalmazási lehetőségét, így a különböző hőmérsékleten való használata mellett számos anyag oldószereként is funkcionált, amely által még több betegség kezelését tette lehetővé. Jelenléte a gyógyításban nélkülözhetetlen, „*az egészségben ugyanis a legnagyobb szerepe ennek van.*”⁵³

Irodalom

- VUORINEN, HEIKKI. S.: Water and health in hippocratic writings. In.: *40th International Congress on the History of Medicine*, August 26–30, 2006, Budapest, Hungary, Proceedings I., 437–440.
- KATSIMPRIS I., DIAMANDOPOULOU-DRUMMOND H., DIAMANDOPOULOS A.: The use of water in the cure of ophthalmic diseases in Greece from Antiquity to today. In.: *Analecta Historico Medica, Facultad de Medicina, UNAM y Sociedad Internacional de Historia de la Medicina*, Primera edición, Año IV, 2006, 299–306.
- Pallas nagy lexikona*, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. 1893–1897. In.: <http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/021/pc002147.html#10>
- DR. DÉSI ILLÉS: *Népegészségtan*. Semmelweis kiadó, Budapest, 2001.

Források

- 45 *Hippokratés*: De sterilibus 35, 247.
- 46 Uo. 30, 242.
- 47 *Hippokratés*: De locis in homine VI, 27.
- 48 *Hippokratés*: De sterilibus 11, 223.
- 49 Uo. 18, 230.
- 50 *Hippokratés*: De diaeta II, 41, 1.
- 51 Uo. II, 42, 3.
- 52 Uo. II, 53, 1.
- 53 *Hippokratés*: De aere, aquis et locis 7.

- HIPPOKRATÉS: *De aere, aquis et locis. A levegőről, a vizokről és a helyekről.* Ford. Ritoók Zsigmond, In.: Szerk. Havas László: *Válogatások a Hippokratészi Gyűjteményből.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1991, 165–185.
- HIPPOKRATÉS: *De humidorum usu. Use of Liquids.* Volume VIII. Edited, and translated by Paul Potter. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, 1995, 318–337.
- HIPPOKRATÉS: *De diaeta, III. Az étrend.* Ford. Oláh Andor. *Orvostörténeti Közlemények*, 38–39, 1966, 193–200.
- HIPPOKRATÉS: *De locis in homine. Az emberi belső térről.* Ford. Oláh Andor. *Orvostörténeti Közlemények*, 38–39, 1966, 147–165.
- HIPPOKRATÉS: *De natura hominis* 66, 4. *Az ember természetéről.* Ford. Havas László, In.: *Válogatások a Hippokratészi Gyűjteményből.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1991, 32–49.
- HIPPOKRATÉS: *De sterilibus. A terméketlen nőkről.* Ford. Nagy Ferenc. *Orvostörténeti Közlemények*, 75–76, 1975, 151–170.
- DIOSKORIDÉS: *De materia medica, V. Materia Medica.* English translation by Lily J. Beck. Hildesheim–Zürich–New York, 2005.
- PLATÓN: *Törvények* 5. 747 d. Ford. Kövendi Dénes, In.: *Platón összes művei, III.* Európa könyvkiadó, Budapest, 1984.

Péterfi-féle bóka (*Astragalus péterfű*)

Astragalus dasyanthus (gyapjas csüdfű)